

*Dobra chata to taka, z której nie widać innej*¹ Tradycja huculska a stan obecny zagospodarowania przestrzennego Koszaryszcza (Czarnohora)

NATALIA JANCZAK, AGNIESZKA NOWAK

Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej,
Zakład Geografii Fizycznej

ZARYS TREŚCI: Na Huculszczyźnie zachodzą obecnie wyraźne przemiany w osadnictwie i użytkowaniu ziemi. Obserwuje się wyludnianie wysoko położonych zagród i odchodzenie od wypasu. Badania dotyczyły aktualnego stanu zagospodarowania przestrzennego grzbietu Koszaryszcza. Stwierdzono, że opuszczanie gospodarstw zachodzi tutaj intensywnie i związane jest przede wszystkim z wysokością bezwzględną i odległością od wsi. Do głównych przyczyn tego zjawiska należą wysoka cena ziemi i chęć poprawy warunków życia. Zmniejszenie obsady zwierząt gospodarskich skutkuje odłogowaniem znacznej powierzchni łąk, co prowadzi do procesu renaturalizacji.

SŁOWA KLUCZOWE: przemiany użytkowania ziemi, rozmieszczenie gospodarstw, Czarnohora, Karpaty Ukrainińskie.

Ключові слова: зміни землекористування, розміщення господарств, Чорногора, Українські Карпати.

KEYWORDS: land use changes, farm distribution, Chornohora, Ukrainian Carpathians.

WSTĘP

Osadnictwo Huculszczyzny jest jednym z głównych przejawów odrębności i bogactwa kulturowego regionu. Pierwotnie wieś huculska miała charakter samotniczy (Żukowski 1935; Witkowski 2001, 2006). Pojedyncze zagrody były rozrzucone na stokach, nieraz w znacznej odległości od siebie. Większe skupienia zabudowy znajdowały się w centrach wsi (*osedok*), gdzie zamieszkiwała przeważnie ludność napływowa. Rozsiane wśród gór gospodarstwa mogły tworzyć różnej wielkości przysiółki – tzw. *kuty* (Witkowski 2006). Liczba tego typu siedzib malała wraz ze wzrostem wysokości n.p.m. Zagrody położone powyżej 1000 m n.p.m. stanowiły w okresie międzywojennym

¹ Przysłowie huculskie przytoczone przez W. Witkowskiego (2006).

bardzo duży odsetek – nawet do 23% w przypadku Dzembroni (Witkowski 2006), a stałe osadnictwo w najwyższej położonych miejscowościach sięgało 1300 m n.p.m. (Mackiewiczówna 1934). Powyżej tej granicy występowały na ogół budynki wykorzystywane sezonowo, związane z gospodarką pasterską i sianokośną. Niżej położone osiedla okresowe mogły z czasem przekształcać się w przysiółki zamieszkałe przez cały rok. Jako przykład mogą posłużyć wsie: Dzembronia, Bystrec, Zełene, Jasienica – założone jako osady sezonowe przez gazdów z Krzywórnicy i Jasieniowa Górnego, którzy stopniowo osiedlali się tam na stałe, pozbywając się gruntów w centrach macierzystych wsi (Kubijowicz 1926; Witkowski 2001).

Zdaniem W. Witkowskiego (2006) charakterystyczne dla Huculszczyzny osadnictwo typu jednodworczego miało charakter samorodny i było związane z potrzebą zmniejszania odległości pomiędzy miejscem zamieszkania a terenami gospodarowania, którymi były wysoko położone pastwiska i połoniny. Istotną rolę miała także samowystarczalność gospodarstw i związana z nią niewielka potrzeba zewnętrznej komunikacji ze światem. Innej przyczyny można doszukiwać się w fakcie, że jednymi z pierwszych osiedleńców w Karpatach byli zbiegowie i opryszkowie, którzy szukali schronienia w miejscach trudno dostępnych. Osiedlanie się w znacznej odległości od innych siedzib ludzkich mogło być więc podyktowane względami bezpieczeństwa (refugialny typ osadnictwa).

Według W. Kubijowicza (1924) teren osadnictwa samotniczego w Karpatach Wschodnich odpowiadał obszarowi, gdzie grunty orne stanowiły mniej niż 10% ogólnej powierzchni, wiele natomiast było pastwisk. Według danych sprzed drugiej wojny światowej (Męciński 1938) łąki, pastwiska i połoniny zajmowały na Huculszczyźnie około 42% całej powierzchni, natomiast grunty orne jedynie 3%. Ów brak uprawy ziemi spowodowany był z jednej strony nie najlepszymi warunkami fizjograficznymi, z drugiej zaś czynnikami kulturowymi. Wśród Hucułów uprawa ziemi uważana była niegdyś za grzech. W. Szuchiewicz (1902) pisał: „psuć ziemię to grzech, gdyż w niej siedzi diabeł”. Głównym zajęciem Hucułów było więc pasterstwo.

Duże przeobrażenia wsi huculskiej miały miejsce w czasie drugiej wojny światowej i w latach powojennych. Polegały one z jednej strony na znacznym wyludnieniu, z drugiej – na kolektywizacji. Na skutek działań wojennych zginęła duża część ludności. Ponadto z rozkazu radzieckiej władzy masowo deportowano ludność z terenów ożywionej aktywności partyzanczej. Na obszarze Huculszczyzny działała od 1944 r. grupa operacyjna UPA-Zachód, podzielona na 6 okręgów wojskowych, z których najsilniejszy był IV WO Karpaty-Howerla (Motyka 2006). Miejscowa ludność sympatyzowała z UPA, gdyż była to armia ludowa. Pierwsza fala deportacji miała miejsce już w latach 1944–1945. Ludność wywożono na Syberię lub przesiedlano do Donbasu i na tereny stepowe. Według T. Olszańskiego (1994) w latach 1946–1949 z zachodniej Ukrainy wywieziono przeszło 500 tys. osób, a w 1951 r. nastąpiła kolejna faza wywózek. Podczas represji w roku 1948

wywożono nieraz całe wsie. Drugą przyczyną przemian była przeprowadzona w latach 1948–1951 kolektywizacja. Jak podaje T. Olszański (1994), do roku 1951 skolektywizowano w zachodniej Ukrainie 98,6% gospodarstw i 99,3% ziemi uprawnej. W końcu 1949 r. istniało tam 6 tys. kołchozów (Motyka 2006). Przywiązani do prywatnej własności Huculi z trudem podawali się narzuconej kolektywizacji, co także skutkowało represjami.

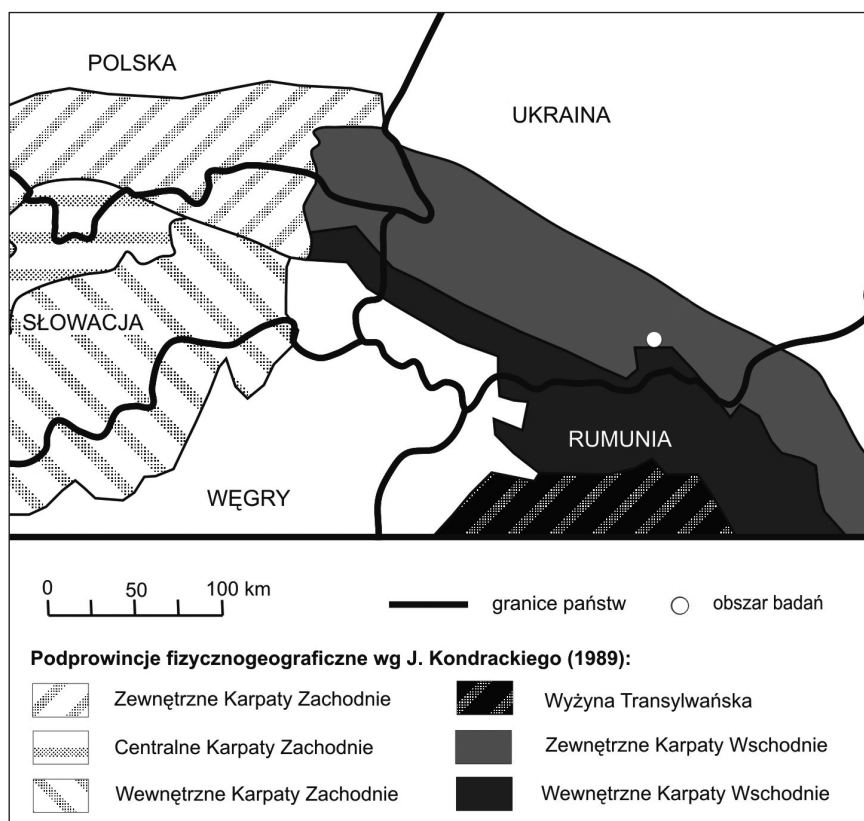
Przemiany wsi huculskiej obserwuje się również w czasach współczesnych. W 1991 r. – w zawiązku z upadkiem ZSRR – rozpoczął się okres ponownej prywatyzacji rolnictwa. Dawni właściciele stopniowo odzyskali odebrane im ziemie. Licznym przekształceniom ulegają jednak tradycyjne formy osadnictwa i gospodarki. W ostatnich latach przybrał na sile proces wyludniania wyżej położonych zagród. Starsi gospodarze umierają, a młode pokolenie z powodu ciężkich warunków życia oraz trudności komunikacyjnych odchodzi w doliny. Proces ten szczególnie widoczny jest na grzbiecie Koszaryszcza.

CEL I OBSZAR BADAŃ

Celem badań było określenie aktualnego stanu zagospodarowania przestrzennego grzbietu Koszaryszcza. Analizie poddano zjawisko opuszczania wysoko położonych gospodarstw oraz najważniejsze zmiany w użytkowaniu ziemi. Szukano głównych przyczyn obserwowanych przemian oraz podjęto próbę określenia, w jaki sposób wybrane czynniki wpływają na ich kierunek i intensywność. Ponadto na podstawie mapy WIG (Żabie 1933) próbowano prześledzić zmiany zabudowy Koszaryszcza w porównaniu do lat 30.

Analizowany obszar położony jest w zachodniej części Ukrainy. Jego powierzchnia wynosi 518,7 ha. Administracyjnie leży na terenie dwóch wsi: Bystrec i Dzembronia (obwód iwanofrankowski, rejon werchowyński). Według regionalizacji fizycznogeograficznej Karpat (Kondracki 1989) badany obszar należy do podprowincji Zewnętrznych Karpat Wschodnich (522), makroregionu Beskidów Połonińskich (522.2) i mezoregionu Czarnohory (522.25) (ryc. 1). Położony jest w całości w obrębie Karpackiego Parku Narodowego (Krukar, Troll 2010).

Badania prowadzono na grzbiecie Koszaryszcza (1148 m n.p.m.) i Stepańskiego (1122 m n.p.m.) (ryc. 2). Dla uproszczenia autorki nazywają ten obszar Koszaryszczem, gdyż jak pisał H. Gąsiorowski (1932), tej właśnie nazwy używali dla całego grzbietu sami Huculi. Nazwa Koszaryszcze pochodzi od słowa *koszara*, oznaczającego zagrodę dla owiec; jest ona popularna w całych Karpatach (Krukar 2006a). Granice analizowanego obszaru przebiegają wzdłuż potoków: Dzembronia, Czarny Czeremosz, Bystrec, Czerłeny, oraz bezimiennego dopływu Dzembroni, płynącego w pobliżu przysiółka Horby. Należy jednak podkreślić, że badania dotyczyły terenów położonych powyżej antropogenicznej górnej granicy lasu. Objęto nimi

Ryc. 1. Położenie obszaru badań na tle podprowincji fizycznogeograficznych i granic państw (na podstawie: Kondracki 1989)

Рис. 1. Розташування досліджуваної території на фоні фізично-географічної підпровінції і державних кордонів (за: Kondracki 1989)

Fig. 1. Location of the area of interest relative to geoeological subprovinces and international boundaries (based on Kondracki 1989)

również wylesioną powierzchnię przełęczy łączącej Koszaryszcze z głównym grzbietem Czarnohory.

Grzbiet Koszaryszcza zbudowany jest z zapadających w kierunku NE–SW warstw płaszczowiny czarnohorskiej. Dlatego też jego przebieg w kierunku NW–SE warunkuje występowanie stoków o charakterze asymetrycznym (Krukar 2006b). Stoki NE, na których położona jest wieś Bystrec, cechują się znacznie większym nachyleniem niż stoki SW, należące do Dzembroni (Zahorecka 1934). Wartości nachylenia stoków w obrębie badanego obszaru mieszczą się w przedziale 0–40°, natomiast wysokości bezwzględne wynoszą od 780 do 1148 m n.p.m. (por. Krukar, Troll 2010) (ryc. 4). Dominującą rolę w modelowaniu rzeźby odgrywają procesy stokowe, a przede wszystkim osuwanie (Krukar 2006b).

Badany obszar leży w całości w piętrze regła dolnego, rozciągającego się od 600 do 1200 m n.p.m. (Kozij 1972). Z powodu wielowiekowej działalności człowieka pierwotna szata roślinna uległa jednak znacznym przekształceniom. Występujące tu górskie gleby brunatne kwaśne i wyługowane (*Eutric Cambisols*) są obecnie porośnięte przez lasy bukowe i bukowo-świerkowe (Nesteruk 2001). Górna granica lasu, która ze względu na warunki klimatyczne powinna występować dopiero na wysokości 1680–1950 m n.p.m. (Malinowski i in. 1984), została obniżona po stronie Bystreca do wysokości 950 m n.p.m., a po stronie Dzembroni las wycięto w zasadzie aż po dno doliny, tj. do wysokości około 780 m n.p.m. Z tego powodu w bezpośrednim sąsiedztwie lasów bukowych powstały wtórne połoniny i łąki śródleśne, nazywane *carynkami* (Nesteruk 2001). Cały grzbiet Koszaryszcza porośnięty jest różnogatunkowymi zbiorowiskami traworośli, wykorzystywanymi jako łąki i pastwiska. Występują tu zarówno zbiorowiska z bliźniczką psią trawką (*Nardus stricta*) – tzw. psiary, będące efektem nadmiernego wypasu, jak i zbiorowiska śmiałka darniowego (*Deschampsia caespitosa*), mietlicy pospolitej (*Agrostis capillaris*) i kostrzewy czerwonej (*Festuca rubra*) (Nesteruk 2001).

MATERIAŁY I METODY

W pracy wykorzystano zarówno metody badań terenowych, jak i metody kameralne. Podczas etapu wstępnego zgromadzono i zapoznano się z dostępnymi materiałami kartograficznymi oraz literaturą na temat osadnictwa i użytkowania ziemi na Huculszczyźnie. Do wyznaczenia dokładnych granic obszaru badań wykorzystano mapy satelitarne dostępne poprzez aplikację Google Earth (*Mapa satelitarna...*) oraz mapę turystyczno-nazewniczą Czarnohory (Krukar, Troll 2010).

Badania terenowe prowadzono w 2010 r., w okresie 20–27 IX, oraz w ramach obozu naukowego „Czarnohora 2010” zorganizowanego przez Koło Geografów UJ pod opieką dr. M. Trolla (IGiGP UJ), odbywającego się w dniach 6–12 X. Za pomocą odbiornika GPS Garmin 60CSX kartowano wszystkie budynki znajdujące się na Koszaryszczu, a także ślady budynków niegdyś istniejących, które zachowały się w postaci fundamentów. Dla każdego obiektu określano ogólne przeznaczenie, stan i częstotliwość użytkowania. Budynki stanowiące zorganizowaną całość grupowano w gospodarstwa, którym nadawano indywidualne numery. Kartowano także powierzchnie objęte wykaszaniem. Dodatkowym elementem badań były wywiady z ludnością miejscową, dotyczące ich gospodarowania na Koszaryszczu, a także współczesnych przemian społeczno-gospodarczych w tym rejonie. Dla wszystkich obiektów wykonano dokumentację fotograficzną.

Badania kameralne polegały na porównaniu obecnego zagospodarowania Koszaryszcza ze stanem w roku 1933 i określeniu, które z istniejących wówczas gospodarstw przetrwały do czasów współczesnych. Analizy

dokonano poprzez nałożenie danych zebranych podczas badań terenowych na mapę topograficzną WIG (*Żabie* 1933). Aby takie porównanie było możliwe, mapę WIG skalibrowano i przetransformowano do układu UTM (strefa 35N), w którym wykonano również pozostałe mapy. Transfer danych z odbiornika GPS do formatu ESRI Shapefile przeprowadzono za pomocą programu DNR Garmin. Gospodarstwa uznawano za nadal istniejące, jeśli w tym samym miejscu zanotowano występowanie przynajmniej jednego budynku. Kameralnie badano także wpływ czynników, takich jak wysokość bezwzględna, odległość od centrum wsi i przynależność administracyjna na lokalizację i użytkowanie gospodarstw, a także zależność między rozmieszczeniem powierzchni wykaszanych i formą terenu, a w szczególności jego nachyleniem. Wszystkie te analizy przeprowadzono przy użyciu programu MS Excel oraz ArcGIS, w którym przygotowano również mapy wynikowe. Do wygenerowania poziomic i mapy nachylenia posłużono się numerycznym modelem terenu, opracowanym na podstawie ukraińskich i rosyjskich map topograficznych w skali 1:50 000 przez K. Kiwior, W. Krukara i M. Trolla (*Numeryczny model terenu...*).

WYNIKI

Stan i użytkowanie budynków

W toku badań terenowych skartowano łącznie 51 budynków mieszkalnych, z czego 7 było dopiero w trakcie budowy lub wykańczania, oraz 166 budynków gospodarczych (tab. 1). Ponadto zidentyfikowano 19 śladów obiektów istniejących niegdyś na Koszaryszczu, obecnie zaś widocznych jedynie w postaci kamiennych fundamentów. Skartowane budynki znajdowały się w różnym stanie technicznym (tab. 1). Wśród budynków mieszkalnych przeważał stan dobry (36 obiektów). Zdecydowanie mniej było obiektów gorzej zachowanych (4) lub w ruinie (4) (ryc. 3). W przypadku budynków gospodarczych dominowały również dobrze zachowane (119). Zbliżona była liczba obiektów w stanie średnim i złym – odpowiednio 24 i 23 obiekty. Ogólna przewaga budynków będących w dobrym stanie może wskazywać na ich ciągłe wykorzystywanie lub na zaprzestanie użytkowania dopiero w ostatnich latach. Obserwacja ta jest zgodna z informacją otrzymaną od miejscowej ludności, że opuszczanie gospodarstw przybrało na sile w 2006 r. Było to związane z planami budowy na Koszaryszczu kompleksu narciarskiego. Pomysł, być może z powodu nie do końca dobrej lokalizacji (południowy stok, trudny dojazd), nie został zrealizowany. Doprowadził jednak do wzrostu cen gruntu, dlatego też mieszkańcy chętnie sprzedawali swoje gospodarstwa. Za otrzymane pieniądze kupowali więcej ziemi w dolinie i budowali wygodniejsze domy. Wysoka cena ziemi była z pewnością bezpośrednim bodźcem, jednak nie miała wpływu miała także potrzeba „zbliżenia się do cywilizacji” i poprawy warunków życia.

Tab. 1. Liczba i stan budynków w poszczególnych gospodarstwach

Таб. 1. Кількість і стан будинків у окремих господарствах

Tab. 1. Number and condition of buildings on selected farms

Lp.	Budynki						Ślady budynków	Obiekty w budowie
	mieszkalne			gospodarcze				
	stan dobry	stan średni	stan zły	stan dobry	stan średni	stan zły		
1	1	0	0	6	0	0	0	0
2	0	0	0	0	0	0	3	0
3	0	0	0	0	0	0	1	0
4	0	0	1	0	0	0	0	0
5	0	1	0	0	0	0	0	0
6	0	0	0	0	0	0	1	0
7	0	0	0	0	0	0	3	0
8	0	0	0	4	0	0	0	0
9	1	0	0	0	1	1	0	0
10	0	0	0	0	0	1	0	0
11	1	0	0	3	0	0	0	0
12	1	0	0	5	0	0	0	0
13	1	0	0	4	0	0	0	0
14	0	0	1	0	0	5	1	0
15	1	0	0	5	1	0	0	0
16	0	0	0	0	1	0	0	0
17	1	0	0	0	1	1	1	0
18	0	0	0	1	0	0	0	0
19	1	0	0	2	0	0	0	0
20	0	0	1	0	0	0	0	0
21	1	0	0	6	0	0	0	0
22	0	0	0	1	0	0	0	0
23	1	0	0	2	0	0	0	0
24	0	1	0	0	0	1	1	0
25	0	0	1	0	0	2	0	0
26	0	1	0	0	1	0	0	0
27	1	0	0	2	0	2	0	0
28	1	0	0	3	1	0	0	0
29	0	0	0	0	0	1	0	0
30	1	0	0	0	1	1	0	0
31	1	0	0	2	0	1	0	0
32	1	0	0	0	0	1	0	0
33	1	0	0	0	3	0	0	0
34	0	0	0	0	1	0	0	0
35	1	0	0	1	2	1	0	0
36	0	0	0	1	0	0	0	0
37	0	0	0	1	0	0	0	0
38	0	0	0	1	0	0	0	0
39	0	0	0	0	0	1	0	0

Lp.	Budynki						Ślady budynków	Obiekty w budowie
	mieszkalne			gospodarcze				
	stan dobry	stan średni	stan zły	stan dobry	stan średni	stan zły		
40	0	0	0	0	0	0	1	0
41	1	0	0	7	2	0	0	0
42	0	0	0	0	0	0	1	0
43	1	0	0	2	1	0	0	0
44	1	0	0	3	0	0	0	0
45	1	0	0	5	0	1	0	0
46	1	0	0	3	0	0	0	0
47	1	0	0	0	3	0	0	0
48	1	0	0	3	0	0	0	0
49	1	0	0	0	0	0	0	0
50	0	0	0	0	0	0	0	1
51	0	0	0	1	0	0	0	0
52	0	0	0	1	0	0	0	0
53	0	0	0	1	0	0	0	0
54	0	0	0	1	0	0	0	0
55	0	0	0	1	0	0	0	0
56	0	0	0	0	1	0	0	0
57	2	0	0	5	0	0	0	0
58	1	0	0	8	1	0	0	0
59	1	0	0	5	0	0	0	0
60	0	0	0	1	0	0	0	0
61	1	0	0	5	1	0	0	1
62	0	0	0	0	0	1	0	2
63	0	0	0	1	0	0	0	0
64	0	0	0	0	0	0	0	2
65	1	0	0	4	0	0	0	1
66	1	0	0	4	1	0	0	0
67	1	0	0	0	1	1	0	0
68	1	0	0	1	0	0	0	0
69	1	0	0	0	0	0	0	0
70	0	0	0	0	0	0	1	0
71	0	0	0	1	0	0	0	0
72	0	0	0	0	0	0	1	0
73	0	0	0	0	0	0	1	0
74	0	1	0	3	0	1	3	0
75	1	0	0	3	0	0	0	0
Łącznie	36	4	4	119	24	23	19	7

Znajdujące się na Koszaryszczu budynki tworzyły grupy stanowiące zorganizowaną całość lub, rzadziej, były odosobnione. W drugim przypadku były to najczęściej wolnostojące obory i szopy. Wśród wyróżnionych w ten sposób jednostek funkcjonalnych, zwanych dalej dla uproszczenia gospodarstwami lub zagrodami, 16 było stale użytkowanych, a 17 opuszczonych.

Tab. 2. Użytkowanie gospodarstw w poszczególnych przedziałach wysokościowych

Tab. 2. Використання господарств залежно від висоти н.р.м.

Tab. 2. Farm use in selected elevation intervals

Wysokość (m n.p.m.)	Gospodarstwa								Ślady gospodarstw		Łącznie
	użytkowane stale		użytkowane okresowo		opuszczone		w budowie				
	Lb	%	Lb	%	Lb	%	Lb	%	Lb	%	
< 900	5	28	9	50	1	6	2	11	1	6	18
900-1000	4	14	8	29	12	43	1	4	3	11	28
> 1000	7	24	13	45	4	14	0	0	5	17	29

Najwięcej, bo aż 30 gospodarstw było, wykorzystywanych okresowo, najczęściej latem, podczas prac gospodarczych. Pozostałą część stanowiły ślady gospodarstw niegdyś istniejących (9) lub w budowie (3) (ryc. 5).

Najwięcej opuszczonych zagrod znajdowało się w przedziale wysokościowym 900–1000 m n.p.m. (tab. 2, ryc. 5). Stanowiły one 43% wszystkich gospodarstw w tej strefie, podczas gdy gospodarstwa użytkowane stale i sezonowo – odpowiednio 14% i 29%. Poniżej 900 m n.p.m., czyli najbliższej dna doliny porzucone było tylko jedno gospodarstwo, dominowały natomiast zagrody używane okresowo (50%). Powyżej 1000 m n.p.m. opuszczone były 4 gospodarstwa, podczas gdy 7 było wykorzystywanych stale, a 13 okresowo. Wynik ten w pewien sposób przeczy założeniu, że opuszczanie gospodarstw jest związane z wysokością n.p.m., tzn. mieszkańcy w pierwszej kolejności porzucają wysoko położone domostwa. Obserwowane zjawisko można jednak wyjaśnić tym, że najwyższe partie Koszarzyszcza stanowią atrakcyjne miejsce dla osób szukających w malowniczym otoczeniu swoich „drugich domów”, więc na opuszczone budynki znajdują się chętni kupcy. Rzeczywiście kilka budynków funkcjonuje już jako dacje (ryc. 6). Wykupowane są również obiekty i grunty położone niżej – z pozoru opuszczone, czekają na wprowadzenie się nowego właściciela. Szczególny przypadek dotyczył chaty Slipenczuków, która została kupiona, a następnie rozebrana i przewieziona w inne miejsce. Ponadto w niektórych niezamieszkałych chatach właściciele udzielają w razie zapotrzebowania noclegu turystom (np. „Dmytrowa Chata”). Jako obiekty noclegowe funkcjonują też niektóre gospodarstwa zamieszkałe (np. chatka „U Kuby” i dom M. Iliuk).

Zgodnie z danymi z tabeli 2 obiekty w budowie były nieliczne i charakterystyczne raczej dla niższych stref wysokościowych – do 1000 m n.p.m. (ryc. 7). Do nowszych budynków należy zaliczyć z pewnością niewielki klasztor pod Stepańskim². Powyżej 1000 m n.p.m. zidentyfikowano

² Klasztor oo. Bazylianów pw. Przemienienia Pańskiego (przypp. red.).

Tab. 3. Użytkowanie gospodarstw w zależności od odległości od centrum wsi

Tab. 3. Використання господарств залежно від відстані від центру села

Tab. 3. Farm use vs. distance to center of village

Odległość od centrum wsi [km]	Gospodarstwa								Ślady gospodarstw		Łącznie
	użytkowane stale		użytkowane okresowo		opuszczone		w budowie		Lb	%	
	Lb	%	Lb	%	Lb	%	Lb	%			
< 0,5	3	27	5	55	0	0	2	18	0	0	11
0,5–1,5	7	19	15	42	7	19	1	4	6	17	36
> 1,5	6	21	9	32	10	36	0	0	3	11	28

z kolei najwięcej pozostałości po zagrodach niegdyś istniejących (ryc. 8). Stanowiły one 17% wszystkich skartowanych obiektów w tym przedziale wysokościowym.

W Przypadku Koszarzyszcza z wysokością n.p.m. skorelowana jest odległość od centrum wsi, gdyż tak w Dzembroni, jak i w Bystrecu znajduje się ono w dnie doliny. Tym samym wraz ze wzrostem wysokości rośnie odległość od wsi. Powierzchnia terenów należących do poszczególnych klas odległości nie jest równa, mimo to zauważalny jest ogólny kierunek zachodzących przemian. W odległości do 0,5 km od centrum wsi (4% obszaru badań) zlokalizowane było 15% gospodarstw, od 0,5 do 1,5 km (56% obszaru badań) – 48%, a dalej niż 1,5 km (40% obszaru badań) – 37%. W tabeli 3 zaprezentowano zależność między ilością gospodarstw i ich wykorzystywaniem a odległością od centrów wsi. W odległości poniżej 0,5 km największy odsetek stanowiły zagrody użytkowane okresowo (55%) i stale (27%). Liczne były też obiekty nowopowstałe (18%). Nie zanotowano tu natomiast budynków opuszczonych ani śladów nieistniejących już gospodarstw. W przedziale odległościowym 0,5–1,5 km największy odsetek stanowiły zagrody użytkowane okresowo (42%), ale jednocześnie znaczny był procent gospodarstw opuszczonych (19%) i śladów gospodarstw (17%). W odległości powyżej 1,5 km opuszczone gospodarstwa stanowiły największy odsetek (36%). W przedziale tym znajdowało się też wiele zagród stale zamieszkałych (21%). Może to wynikać z przywiązania do ziemi, którym cechuje się starsze pokolenie miejscowej ludności.

Analiza stosunków administracyjnych pozwala stwierdzić, że zdecydowanie mniej gospodarstw (10) leżało na gruntach wsi Bystrec, w porównaniu z gruntami wsi Dzembronia (65). Uzasadnione jest to tym, że na grunty wsi Bystrec przypada zaledwie 18% obszaru badań. W przeliczeniu na 1 ha powierzchni zagęszczenie zagród jest jednak zbliżone – 0,10 w przypadku Bystreca i 0,15 w przypadku Dzembroni. Na stokach opadających ku dolinie Bystreca granica lasu przebiega wyżej, być może dlatego nie powstają tam nowe budynki, a stosunkowo dużo (40%) jest śladów gospodarstw

Tab. 4. Użytkowanie gospodarstw należących do poszczególnych wsi

Tab. 4. Використання господарств, які належать до окремих сіл

Tab. 4. Farm use in selected villages

Wieś	Gospodarstwa								Ślady gospodarstw		Łącznie
	użytkowane stale		użytkowane okresowo		opuszczone		w budowie				
	Lb	%	Lb	%	Lb	%	Lb	%	Lb	%	
Bystrec	3	27	5	55	0	0	2	18	0	0	11
Dzembronia	7	19	15	42	7	19	1	4	6	17	36

nieistniejących. Po obu stronach grzbietu dużo jest zagród użytkowanych okresowo – w obu przypadkach stanowią one 40% (tab. 4).

Użytkowanie ziemi

W związku z wyludnianiem się Koszaryszcza następuje zmniejszenie intensywności użytkowania ziemi. Powierzchnia obszarów wykoszonych wynosiła łącznie 75,4 ha, czyli zaledwie 14% analizowanego obszaru (stan na październik 2010). Las zajmował 8% obszaru badań, resztę (78%) stanowiły użytkowane ekstensywnie pastwiska oraz odłogi. Grunty orne występowały sporadycznie, a ich powierzchnia nie przekraczała kilku arów. Pełniły one raczej rolę przydomowych ogródków warzywnych, z których zbiory zużywane były na bieżąco. Podobna sytuacja dotyczyła sadów, na które składało się najczęściej kilka skarłowaciałych drzew owocowych (ryc. 9).

Łącznie skartowano 30 wykoszonych płątów o powierzchni od 0,09 do 8,53 ha. Ich średnia wielkość wyniosła 2,51 ha. Rozmieszczenie obszarów użytkowanych kośnie, a także płątów leśnych w bezpośredni sposób nawiązywało do form terenu (ryc. 2) (ryc. 10). Ze względu na dużą w stosunku do zapotrzebowania podaż powierzchni nadających się do koszenia możliwy jest wybór terenów stwarzających ku temu najkorzystniejsze warunki. Dlatego też powierzchnie wykoszone położone były najczęściej na spłaszczeniach grzbietowych i stokowych, w obrębie których wartości nachylenia wynosiły poniżej 20°. Odwrotnie było natomiast z płątami leśnymi, które zajmowały przede wszystkim formy wklęsłe, tj. rozcięcia erozyjne, dolinki wciosowe, debrze oraz stoki o nachyleniu przekraczającym 25°.

Koszenie na obszarze badań odbywa się tylko raz w czasie okresu wegetacyjnego, możliwie jak najpóźniej – pod koniec sierpnia, we wrześniu, a nawet w październiku. Jest to podyktowane względami ekonomicznymi, czyli chęcią zebrania najbardziej wartościowej paszy. Ekstensywne gospodarowanie na łąkach wpłynęło na właściwie zupełne zaniechanie zabiegów agrotechnicznych prowadzonych w przeszłości. Należało do nich: podsiewanie cennych gatunków traw pastewnych z rodziny motylkowatych (*Fabaceae*),

usuwanie cechującego się dużą ekspansywnością szczawiu alpejskiego (*Rumex alpinus*) – tzw. *szczawy*, oraz nawożenia gnojówką (Nesteruk 2001). Ten ostatni zabieg obserwuje się jeszcze czasem na łąkach położonych w najbliższym otoczeniu obór. Tak naprawdę łąki nawożone są jednak jedynie przez pasące się na nich bydło, dlatego też częstym zjawiskiem jest ich na przemienne użytkowanie – jako łąk kośnych lub pastwisk.

Warto zauważyć, że jeszcze paręnaście lat temu cały badany obszar był wykaszany bądź wypasany. Teren Koszaryszcza należał do kołchozu w Krasnyku, utworzonego na skutek kolektywizacji po drugiej wojnie światowej³. Obecnie działki w większości stanowią własność prywatną. Prywatyzacja, jak twierdzą miejscowi, nie stanowiła tu większego problemu, ponieważ potomkowie dawnych właścicieli po prostu wrócili do granic gruntów sprzed drugiej wojny światowej. Twierdzenie to jest o tyle ciekawe, że J. Gudowski (2001) w swoim artykule określił stosunki własnościowe na połoninach jako niezbyt jasne, a czasami wręcz budzące sprzeczności. Prace dotyczyły wprawdzie połonin na Świdowcu i na grzbiecie Kukula w Czarnohorze, ale sytuacja przedstawia się tam podobnie. Możliwe, że obecnie, w warunkach małego znaczenia chowu bydła i pasterstwa, ilość posiadanej ziemi nie ma takiego znaczenia, jak w przeszłości. Z obserwacji wynika, że w przypadku wypasu bydła własność poszczególnych osób nie jest szczególnie chroniona, a stada zwierząt gospodarskich przechodzą samopas z pastwisk jednego właściciela na grunty innego.

Przyczyną wykaszania tak małej powierzchni Koszaryszcza jest najprawdopodobniej znikoma ilość zwierząt w poszczególnych gospodarstwach. Na podstawie przeprowadzonych wywiadów stwierdzono, że średnio jest to około 6 krów. Chów owiec i świń ma miejsce sporadycznie, natomiast dodatkowo utrzymywany jest często jeden koń lub koza. Według J. Gudowskiego (2001) średni obszar potrzebny dla utrzymania jednej sztuki bydła to 1,5–6 ha. Przy założeniu, że korzystne warunki klimatyczno-glebowe decydują o stosunkowo dobrej jakości pastwisk na Koszaryszczu oraz że we wszystkich użytkowanych i czasowo użytkowanych gospodarstwach ma miejsce chów, obsada zwierząt gospodarskich jest zbyt niska dla objęcia wypasem całej niezalesionej powierzchni.

Stan zabudowy z lat 30. XX wieku w roku 2010

Zmiany zabudowy Koszaryszcza zachodzą nie tylko współcześnie. Znaczne przekształcenia miały tutaj miejsce, podobnie jak na całej Huculszczyźnie, w czasie drugiej wojny światowej i w latach powojennych. W 1944 r. w rejonie Kostrzycy toczyły się walki z Węgrami. Ponadto działały tam aktywnie oddziały UPA-Zachód (IV WO Karpaty-Howerla). Było tutaj około 10

---

³ Do 1973 r. był to kołchoz im. XXII Zjazdu KPRS z siedzibą w Dowhopolu, a od 1973 r. kołchoz „Karpaty” z siedzibą w Krasnyku (przyj. red.).

sotni, w tym jedna huculska (Kreczuniak, Maksymiuk 2004). Według informacji od miejscowej ludności, w jednej z chat na Koszaryszczy mieścił się bunkier UPA. Za sprzyjanie UPA wiele osób wywieziono na Syberię, skąd powrócili tylko nieliczni. Na skutek tych wydarzeń znaczna część opuszczonych gospodarstw podupadła i przestała istnieć.

Analiza mapy WIG (*Żabie* 1933) pozwala stwierdzić, że przed wojną na Koszaryszczy znajdowało się 51 gospodarstw. W chwili obecnej połowa z nich nie istnieje (ryc. 13). Pozostałością po nich są czasem jedynie fundamenty i otaczające je drzewa owocowe, stanowiące niegdyś przydomowe sady. Druga połowa gospodarstw albo istnieje do dziś, albo istniejące w tym miejscu gospodarstwa posiadają założenia sprzed 1933 r. Z 14 gospodarstw położonych na stokach opadających ku dolinie Bystreca aż 11 przestało istnieć, natomiast z 37 należących do Dzembroni – tylko 14, co wskazuje, że proces wyludniania zachodził intensywniej od strony Bystreca. Do czasów obecnych przetrwało 64% gospodarstw położonych poniżej 1000 m n.p.m. Mniejszy odsetek stanowią one natomiast w przedziale wysokościowym powyżej 1000 m n.p.m., bo tylko 41%, co potwierdza wcześniejsze spostrzeżenia o dużym wpływie wysokości bezwzględnej na opuszczanie gospodarstw.

DYSKUSJA

Na Koszaryszczy, podobnie jak na całej Huculszczyźnie, zachodzą obecnie liczne przemiany. Pierwszą grupę stanowią zmiany mentalności mieszkańców i ich upodobań, z których pośrednio wynikają przekształcenia w systemie osadniczym i sposobie gospodarowania. Wydaje się, że tradycyjne rozmieszczenie gospodarstw według zasady: „dobra chata to taka, z której nie widać innej” straciło obecnie na znaczeniu. Powstające budynki lokalizowane są blisko siebie, najczęściej w dnie doliny, która zabudowana jest gęsto i chaotycznie. Tradycyjna architektura huculska wypierana jest przez wzorce zachodnie. Coraz mniej jest nowych budynków, utrzymanych w stylu huculskim. Często spotykane są elewacje sidingowe. W kilku przypadkach trudno mówić o dobrym wkomponowaniu budynków w krajobraz. Wielu mieszkańców nie docenia piękna rodzimej kultury, pozwalając, aby w ruinę popadały tradycyjne drewniane chaty. Przemiany w sposobie gospodarowania przejawiają się przede wszystkim ogólnym odchodzeniem od wypasu, ale także wypieraniem tradycyjnych narzędzi przez bardziej nowoczesne (np. kos przez kosiarki spalinowe).

Druga grupa to wynikające ze zmian w gospodarowaniu przemiany środowiska przyrodniczego. Zaprzestanie wykaszania i wypasu na znacznej powierzchni Koszaryszczy skutkuje ponownym wkraczaniem lasu. Zaobserwowano tu wszystkie typy renaturalizacji: frontálną, arealną, liniową i asocjacyjną (Janczak 2010) (ryc. 12). Wśród gatunków wkraczających dominowały świerk i wierzba, ale też takie gatunki światłolubne, jak brzoza

czy jałowiec. Obecnie proces ten przebiega stosunkowo wolno, lecz jeśli kierunek zmian zostanie zachowany, to w przyszłości górna granica lasu na tym obszarze będzie się podnosić.

Podczas próby prześledzenia powyższych przemian napotkano na dwa istotne problemy, o których należy wspomnieć w tym miejscu. Pierwszy z nich dotyczył określenia częstotliwości użytkowania poszczególnych obiektów. Otoczenie i wygląd niektórych budynków (wysoka, niewykoszona trawa, wybite szyby, dziurawy dach) wskazywały na długie nieużytkowanie, podczas gdy ich wnętrza sprawiały wrażenie, jak gdyby ktoś wyszedł z nich po codzienne sprawunki i już nie powrócił (ryc. 11). Występowały też gospodarstwa, w których domy miały zabite okna, natomiast budynki gospodarcze nosiły ślady obecnego użytkowania, a w oborach znajdował się czasem żywy inwentarz. Tego typu obiekty kwalifikowano najczęściej jako użytkowane sezonowo. Drugi problem dotyczył analizy i interpretacji danych zawartych na mapie topograficznej WIG (1933). Mała skala mapy (1:100000) i związany z nią duży stopień generalizacji uniemożliwiły zaznaczenie wszystkich gospodarstw. Liczba chat była jednak z pewnością nie mniejsza niż liczba sygnatur. Ponadto nie odnaleziono w dostępnych legendach objaśnień wszystkich stosowanych znaków, co utrudniło dokładne porównanie stanu obecnego z rokiem 1933, wpływając w oczywisty sposób na dokładność otrzymanych wyników.

WNIOSKI

- ▶ System osadniczy na Huculszczyźnie uległ zmianie. Obecnie mniejsze znaczenie odgrywa lokalizacja gospodarstw na uboczu, w znacznej odległości od siebie. Wyraźnie widoczne są procesy urbanizacyjne, w wyniku których ludność przenosi się do centrów wsi lub do miast.
- ▶ Głównymi przyczynami obserwowanych przemian są: wysoka cena ziemi, dążenie do poprawy warunków mieszkaniowych, lepszy dostęp do podstawowych usług, ogólna „westernizacja” życia.
- ▶ Wyludnianie następuje wraz ze wzrostem wysokości i odległości od wsi. Obecnie nie stwierdzono natomiast wyraźnej zależności między przynależnością administracyjną a procesem opuszczania gospodarstw. Rozmieszczenie obszarów wykoszonych nawiązuje do powierzchni o najmniejszym nachyleniu.
- ▶ Atrakcyjnie położone budynki wraz z gruntami są wykupywane i przekształcane w domki letniskowe.
- ▶ Z 51 gospodarstw zlokalizowanych na Koszaryszczu w 1933 r., połowa przestała istnieć do dnia dzisiejszego. Więcej nieistniejących gospodarstw zanotowano po stronie Bystreca.

- ▶ Nieopłacalność chowu bydła, tzn. brak punktów skupu dla produktów mlecznych oraz ich niska cena, jest przyczyną zmniejszenia obsady zwierząt gospodarskich oraz prowadzenia produkcji tylko na własne potrzeby.
- ▶ Zaniechanie wypasu i wykaszania powoduje wzrost powierzchni odłogowanych i prowadzi do procesu renaturalizacji.
- ▶ Wszystkie opisane wyżej zjawiska powoli, acz nieuchronnie prowadzą do zmiany tradycyjnego charakteru huculskich wsi oraz ich zagospodarowania przestrzennego.

PODZIĘKOWANIA

Pragniemy serdecznie podziękować dr. M. Trollowi za wszelką pomoc udzieloną w trakcie pisania tej pracy, K. Węgrzynowi za interesujące informacje na temat codziennego życia na Koszarzyszczu, a także D. Celińskiemu-Mysławowi za wsparcie w pracach terenowych, oraz J. Cygan i T. Oclestonowi za wszystkie trafne uwagi.

LITERATURA

- GAŚSIOROWSKI H., 1932, *Przewodnik po Beskidach Wschodnich. Pasma Czarnohorskie*, t. 2, Książnica-Atlas, Lwów – Warszawa.
- GUDOWSKI J., 2001, *Organizacja i ekonomika gospodarki pasterskiej na Huculszczyźnie. Stan obecny na tle tradycji*, [w:] tenże (red.), *Pasterstwo na Huculszczyźnie*, Wyd. Akad. DIALOG, Warszawa, s. 21–62.
- JANCAK N., 2010, *Renaturalizacja górnoregłowych polan gorczańskich oraz jej skutki w krajobrazie*, praca magisterska, Archiwum Zakładu Geografii Fizycznej IGiGP UJ (maszynopis), Kraków.
- KONDRACKI J., 1989, *Karpaty*, WSiP, Warszawa.
- KOZIJ G., 1972, *Pryroda i roślinni bahatstwa ukrajins'kich Karpat*, „Wisnyk Lwiw. Un-tu”.
- KREZLUNIAK J., MAKSYMILUK I., 2004, *Bystrec i Dzembronia*, [w:] *Werchowynszczyzna, Werchowyns'ka rajonna rada, Werchowyns'ka rajderżadministracija, Filija „Huculszczyna” NDI ukrajinoznawstwa Ministerstwa oswity i nauky Ukrainy, Wydawnictwo „Huculszczyna”, Werchowyna*, s. 34–47.
- KRUKAR W., 2006a, *Nazewnictwo terenowe Czarnohory (Karpaty Ukraińskie)*, [w:] M. Troll (red.), *Czarnohora. Przyroda i człowiek*, IGiGP UJ, Kraków, s.157–184.
- KRUKAR W., 2006b, *O górach Huculszczyzny*, [w:] A. Wielocha (red.), *Góry Huculszczyzny*, COTG PTTK, Kraków, s. 5–24.
- KUBIJCOWICZ W., 1924, *Rozmieszczenie kultur i ludności we Wschodnich Karpatach*, „Kra-kowskie odczyty geograficzne”, nr 7, Księgarnia Geograficzna Orbis, Kraków, s. 24.
- KUBIJCOWICZ W., 1926, *Życie pasterskie w Beskidach Wschodnich*, „Prace Instytutu Geograficznego UJ”, z. 5, s. 109.
- MACKIEWICZÓWNA J., 1934, *Ze studiów osadniczych w dolinie Górnego Prutu*, „Czasopismo Geograficzne”, t. 12, z. 3–4, s. 331–333.

- MALINOWSKIJ K., CARYK J., KORŻYNSKIJ J., 1984, *Antropogennyje smieny biogeoceno-ticzeskogo pokrowa*, [w:] K. Malinowski (red.) *Digressija biogeoceno-ticzeskogo pokrowa na kontakte lesnogo i subalpijskiego pojasow Czernogory*, Izd-wo Nauk. Dumka, Kijew.
- MĘCIŃSKI Z., 1938, *Studia zootechniczne nad owcą górską na Huculszczyźnie*, PAU, Kraków.
- MOTYKA G., 2006, *Ukraińska partyzantka 1942–1960: działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*, Instytut Studiów Politycznych PAN: Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa.
- NESTERUK J., 2001, *Szata roślinna wschodniokarpackich połonin i ochrona strefy wysokogórskiej*, [w:] J. Gudowski (red.), *Pasterstwo na Huculszczyźnie*, Wyd. Akad. DIALOG, Warszawa, s. 63–78.
- OLSZAŃSKI T. A., 1994, *Historia Ukrainy XX w.*, Oficyna Wyd. VOLUMEN, Warszawa.
- SZUCHIEWICZ W., 1902, *Huculszczyzna*, t. 1, Kraków.
- WITKOWSKI W., 2001, *Kultura materialna – połoninne budownictwo*, [w:] J. Gudowski (red.), *Pasterstwo na Huculszczyźnie*, Wyd. Akad. DIALOG, Warszawa, s. 159–223.
- WITKOWSKI W., 2006, *Architektura Huculszczyzny*, [w:] A. Wielocha (red.), *Góry Huculszczyzny*, COTG PTTK, Kraków, s. 127–164.
- ZAHORECKA Z., 1934, *Z geografii osiedli stałych w dorzeczu Czarnego Czeremoszu*, „Czasopismo Geograficzne”, t. 12, z. 3–4, Lwów, s. 335–341.
- ŻUKOWSKI J., 1935, *Huculszczyzna: przyczynki do badań nad budownictwem ludowym*, „Biuletyn Historji Sztuki i Kultury”, R. III, nr 4 i odbitka nakładem Zakładu Architektury Polskiej i Historji Sztuki Politechniki Warszawskiej, Warszawa, s. 39.

MATERIAŁY KARTOGRAFICZNE

- Numeryczny model terenu dla Czarnohory*, opracowanie: M. Troll (korekcja geometryczna podkładów, interpolacja modelu) oraz K. Kiwior i W. Krukar (wektoryzacja rysunku poziomicowego).
- KRUKAR W., TROLL M., 2010, *Czarnohora. Mapa turystyczno-nazewnicza*, 1:60 000, Wydawnictwo Ruthenus, Krosno.
- Mapa satelitarna* dostępna w Google Earth (stan na V 2008).
- Żabie*, 1933, polska mapa topograficzna, 1:100 000, pas 56, słup 39, WIG, Warszawa.

**Найліпша хата та, від котрої не видно другої⁴
Гуцульська традиція та сьогоdnішній день
природокористування на Косарищі (Чорногора)**

Наталія Янчак, Агнешка Новак

Резюме

Протягом століть природокористування на Гуцульщині підлягало помітним змінам. Спочатку виникли окремі господарства, віддалені одне від одного. Концентрація забудови характеризувала лише центри сіл, розташованих у долинах річок. До II світової війни орні поля становили лише 3% земельних угідь, а луки та пасовиська – близько 42%. Під час війни більшість населення загинули, або його виселено, оскільки люди підтримували діяльність УПА. Радянська влада принесла колективізацію і утворення колгоспів. Після розпаду СРСР розпочався період економічної трансформації, який триває до сьогодні. Одним із його результатів для нащадків примусових переселенців став шанс повернути втрачені землі. Однак, нині можна простежити повторну депопуляцію, з якою пов'язані чергові зміни в управлінні землею у цьому регіоні. Метою досліджень було окреслити нинішній стан просторового господарювання на Косарищі – невисокому гірському хребті, який розташований на межі двох чорногірських сіл: Дземброні та Бистреця. У роботі Косарище розуміється як частина хребта понад антропогенню верхньою межею лісу. Проведено пошуки причин цих змін і спробу визначення впливу від висоти н.р.м., відстані від центру села і адміністративної приналежності, на напрямок і інтенсивність цих змін. Досліджено також залежність між використанням землі та стрімкістю схилів. Крім цього, проаналізовано нинішній стан забудови Косарища, яка походить з 30-х років XX ст. Стверджено, що система заселення змінилася. Нині меншу роль відіграють обійстя, віддалені одне від одного. Чітко помітні урбанізаційні процеси, наслідком яких стало переселення мешканців до центрів сіл, або ж до міст. Головними причинами цих змін є: високі ціни на землю, прагнення покращити житлові умови, кращий доступ до основних послуг та загальна «європеїзація» життя. Рівень депопуляції зростає пропорційно до висоти н.р.м. та відстані від центру села. Не встановлено, натомість, жодного зв'язку між кількістю залишених обійсть та їхньою адміністративною приналежністю. Луки для сінокошу розміщені на слабо нахилених схилах. З 51 господарства на Косарищі, які існували 1933 р., до сьогодні не збереглися половина з них. Годівля перестала оплачуватися з огляду на відсутність ринку збуту та низькі ціни на продукти тваринного походження. Внаслідок цього більшість земель стали перелогами, що сприяє ренатуралізації. Отже, слід зазначити, що зміни, які наступають повільно, але невпинно, призведуть до перетворення традиційного характеру гуцульських сіл та їхньої просторової структури.

---

⁴ Гуцульська приказка, записана В. Вітковським (2006).

*A good hut is one from which you can't see the neighbors*⁵
Hutsul tradition and the present-day state of spatial development
on Kosarysche Ridge (Chornohora, Ukrainian Carpathians)

NATALIA JANCZAK, AGNIESZKA NOWAK

SUMMARY

The nature of settlement in the Hutsulshchyna region has changed considerably over time. Historically, farms were established in isolation and were mostly self-sufficient; the distance between them being considerable. Farms were concentrated only in villages nestled deep in valleys. Before World War II, arable land accounted for about 3% of all land use, whereas meadows and pastures accounted for about 42%. During the war, a large number of people were killed or deported because of their support for the Ukrainian Insurgent Army. Under Soviet occupation, a policy of collectivization was put into effect and kolkhozes (collective farms) were established. Following the collapse of the USSR, a gradual economic transformation brought about many changes, notably that the descendants of former land owners regained their lost property. Today, the region is becoming depopulated and spatial patterns are changing once again. In this paper, Kosarysche Ridge is taken to be the area above the anthropogenic timberline. The purpose of the research was to analyze the contemporary spatial distribution of farms as well as land use on Kosarysche Ridge. Reasons for the abandonment of farms were examined, and factors such as elevation, distance to the village center and administrative units were taken into account. Land use changes were analyzed in relation to the slope of the surrounding area. Key factors affecting the intensity and direction of these processes were searched. In addition, the present state of farms in existence prior to 1933 was investigated. Research has shown that the settlement system has changed substantially. Today, the establishment of farms off the beaten track and far away from each other is no longer as important as it used to be. Urbanization is taking place and an increasing number of people are moving to villages and towns. Key reasons for this shift include high prices of land, improvement in living conditions, better access to services and a general “westernization” of life. The depopulation rate increases with increasing elevation and distance to the village center. On the other hand, there is no unambiguous link between farm abandonment and administrative unit. Mowed areas are located on the gentlest of slopes. Only half of the 51 farms in existence in 1933 have survived. Animal husbandry has become unprofitable due to lack of demand and low product prices, which has resulted in an increasing number of fallow meadows and pastures. This can be surmised to be the leading cause of new plant growth in the region. In conclusion, the traditional character of Hutsul villages and their spatial development are slowly but inevitably changing.

---

⁵ Hutsul proverb mentioned by W. Witkowski (2006).